

2. Бойчук М. А. Місцеве самоврядування розбудови громадянського суспільства / М. А. Бойчук // Пам'ять століть. – 2007. – № 1 (64). – С. 129 – 144.
3. Конституція України : затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змін., внесеними згідно із Законом України від 1 лютого 2011 № 2952-VI (2952-17) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141; 2011. – № 10. – Ст. 68.

УДК 323.17

Демчук Д. В., ДЗ «ПНПУ імені К. Д. Ушинського»

ПОНЯТТЯ І ВИДИ ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ

У статті надається аналіз політичного ризику з точки зору діяльності політичних акторів. Розглядаються класифікація політичних ризиків, основні проблемні аспекти управління політичними ризиками.

В статті дається аналіз політичного ризику з точки зору діяльності політичних акторів. Розглядаються класифікація політичних ризиків, основні проблемні аспекти управління політичними ризиками.

This article provides an analysis of political risk from point of view of political actors. A classification of political risk, main problematic aspects of managing political risk are defined.

До XVII ст. не існувало загального поняття для позначення ризику. На той час мова йшла лише про долю або рок, або фортуна. Нова епоха, яка змінила розуміння про долю, ідеали та цілі, принесла й нове усвідомлення ризику як ключового чинника людської діяльності та як одну з умов досягнення успіху.

Спроби враховувати політичний ризик, викликаний діями окремих державних діячів або урядів, робилися ще в XIX столітті. Так, банкір Ротшильд так організував систему інформації про політичні події, що отримував повідомлення про них на кілька днів раніше, ніж уряд [2, с. 76].

Загалом, поняття «політичний ризик» з'явилося в лексиконі американських корпорацій в 1959 році після приходу до влади на Кубі Ф. Кастро. Сьогодні словосполучення «політичний ризик» можна зустріти практично в будь-якій публікації присвяченій проблемам сучасного суспільства та його політичного розвитку. Але, слід зазначити, що дослідницьких робіт по даній темі вкрай мало, що свідчить в першу чергу про брак аналітики, що зачіпає саме цю проблемну ділянку. Відповідно її недолік впливає на ефективність прийнятих політичних рішень. Це означає, що існує об'єктивна соціально-політичне

замовлення на дослідження політичних ризиків: створення методик їх відбору та оцінки, а також вироблення способів його обліку і зниження при організації політичної діяльності.

Одним з найважливіших умов зміцнення позицій України, як суверенної держави на міжнародній арені та її інтеграції у систему світового господарства є нормалізація політичної обстановки, яка нині характеризується досить високим ступенем нестабільності. З точки зору зарубіжних політиків і бізнесменів Україна виступає цікавим і перспективним, але, водночас, досить ризикованим партнером. Більше того, політичний фактор несе в собі потенційну загрозу процесу розвитку національної економіки, оскільки поява інституційних інвесторів, що є необхідною умовою для довгострокового економічного підйому, значно ускладнюється із-за високого рівня ризиків, генерованих політичним середовищем [5, с. 254].

Ключовим поняттям, необхідним для вивчення феномену політичного ризику, є поняття «інтересу». Після того, як суб'єкт усвідомив наявність в себе будь-яких інтересів, він починає діяти. Однак, цьому процесу передують процес ухвалення рішення, що включає в себе аналіз ситуації і вибір способу політичної дії. На даному етапі і відбувається сприйняття ризику. Ризик для політичного суб'єкта полягає в тому, що він, реалізуючи політичне рішення, спрямоване на задоволення інтересів, може зіткнутися з певними перешкодами, здатними поставити під сумнів можливість реалізації рішення, а в гіршому випадку звести вірогідність позитивного результату до нуля. Перешкоди, які в цьому контексті слід розуміти в найширшому сенсі слова, у свою чергу, стають джерелом ризику для даного суб'єкта політичної діяльності. Саме те, які інтереси переслідує індивід, а також характер факторів, що впливають на його діяльність, метою якої є задоволення даних інтересів, і визначає характер ризиків, пов'язаних з їх просуванням. Тобто, характер ризику визначається інтересами суб'єкта ризику. Таким чином, про політичні ризики теж слід розглядати виходячи з того, хто є суб'єктом політичного ризику. Тобто, першим завданням дослідження політичного ризику буде виявлення суб'єктів ризику, а потім визначення ризику для кожного з них.

Згідно з традиційним розумінням «політичний ризик» ототожнюється з поняттям «політична складова інвестиційних ризиків». Тобто політичні ризики безпосередньо пов'язані з діяльністю комерційних структур. Однак логіка, що диктується обраним підходом, говорить про те, що компанія не є єдиним суб'єктом політичного ризику. Якщо виходити з припущення про те, що характер інтересів суб'єкта визначає характер ризиків, які він на собі відчуває, політичний ризик може також бути інкримінований стосовно політичних суб'єктів:

політичних інститутів, партій, окремих політиків. Прикладом політичного ризику для суб'єкта може бути ризик відставки уряду, який, безумовно, має місце в разі провалу якої-небудь реформи.

Про політичні ризики політичних суб'єктів має сенс говорити в контексті прогнозування дій того або іншого політичного актора, так як в своїй поведінці політичні актори керуються не тільки поставленими перед ними формальними завданнями, але і завданням забезпечення власного політичного майбутнього, при тому, що завжди в тій чи іншій мірі існує загроза для якості політичного життя кожного конкретного суб'єкта. Оцінка політичних ризиків для обраних аналітиком політичних суб'єктів забезпечує його інформацією про додаткові стимули та фактори, що впливають на прийняті даними суб'єктами рішення.

Очевидно, що підхід до аналізу політичних ризиків для політичних суб'єктів ризику буде не просто відрізнятися від підходу до аналізу політичної складової регіональних інвестиційних ризиків: він буде принципово іншим. Той факт, що тема політичних ризиків ніколи розглядалася в такому розрізі, легко пояснюється тим, що у неополітичних суб'єктів була і залишається усвідомлена потреба в якісному, і що ще важливіше, кількісному аналізу політичного ризику, який представляв би з себе окремий аналітичний продукт, що включає в себе відбір ризиків, якісний і кількісний аналіз ризиків, рекомендації щодо їх зниження. На основі цієї інформації приймаються інвестиційні рішення

Про важливість врахування впливу політичного ризику на розвиток суспільства говорить те, що для аналізу і оцінки такого ризику створена світова мережа спеціалізованих аналітичних центрів комерційного, так і некомерційного характеру. У розвинених країнах налічується понад 500 таких центрів, основна частина яких знаходиться в США. Найбільш відомими некомерційними центрами, які вивчають політичний ризик, є Центр стратегічних і міжнародних досліджень у Джорджтаунському університеті (Вашингтон), Дослідницький центр міжнародних змін при Колумбійському університеті (Нью-Йорк).

Думки вчених, щодо визначення політичних ризиків розходяться. Так, політичний ризик розуміється як:

– можливе настання будь-якої політичної події (війна, революція, державний переворот, експропріація, накладення обмежень на імпорт і т. д.) у своїй країні чи за кордоном, що може призвести до втрати прибутку або/та активів у міжнародних ділових операціях.

– державні або соціальні дії, «в» або «поза» країною, які негативно впливають на частину або більшість іноземних ділових операцій та інвестицій.

– один з елементів демократичного процесу, пов'язаний з оцінкою і вибором альтернатив, а також з практичним втіленням прийнятого рішення;

– це можливість виникнення збитків або скорочення розмірів прибутку внаслідок проведеної державної політики. Він пов'язаний з можливими змінами в курсі уряду, змінами в пріоритетних напрямків його діяльності;

– ризик майнових (фінансових) втрат у зв'язку зі зміною політичної системи, розстановки політичних сил в суспільстві, політичною нестабільністю;

– один з елементів демократичного процесу, пов'язаний з оцінкою і вибором альтернатив, а також з практичним втіленням прийнятого рішення [4, с. 52].

Можливе виділення різних класифікацій:

– ризик націоналізації, експропріації без адекватної компенсації;

– ризик трансферту, пов'язаний з можливими обмеженнями на конвертування місцевої валюти;

– ризик розриву контракту завдяки діям влади країни, де знаходиться компанія-контрагент;

– ризик військових дій і громадянських заворушень.

За об'єктом можна виділити ризик в окремій країні, в регіоні та міжнародний.

За рівнем розповсюдження існує мікроризик та макроризик. За напрямком ризику поділяються на політичні, економічні та соціально-культурні.

Політичний ризик для кожної держави залежить від її стратегії і тактики. Одна і та ж подія, або дії уряду можуть бути несуттєвими або навпаки катастрофічними для країни. Цей ризик є значним в країнах, які знаходяться в стадії глибоких інституційних змін, в яких економічна і соціальна політична ситуації є нестабільними, де ринки і законодавство й досі недосконалі, відсутні адекватні традиції і культура політичної діяльності [1, с. 35].

Аналіз політичних ризиків включає вивчення і пояснення ймовірності виникнення такої ситуації, при якій взаємозалежні фактори, спровоковані політичними рішеннями уряду, діями (або відсутністю дій) політичних або соціальних груп, внутрішніми або зовнішніми для країни подіями, приведуть до істотних змін політичного клімату, в результаті чого суспільство втратить які-небудь важливі соціально-політичні ресурси.

До кінця 70-х років ХХ століття більшість міжнародних фірм обмежували аналіз політичного клімату в країні якісними оцінками з використанням методів «старих знайомств» і «великих турів».

Оцінки політичного ризику методом «старих знайомств» здійснюються шляхом традиційних звітів, які складаються фахівцями, що володіють знаннями про країну і підтримують контакти з впливовими і інформованими особами – вченими, дипломатами, журналістами, бізнесменами.

Метод «великих турів» передбачає відвідування групою експертів досліджуваної країни і налагодження там контактів з місцевими лідерами, урядовцями і бізнесменами. Негативною рисою цього методу є можливе прикрашання зібраної інформації і надто оптимістичні прогнози.

Найбільш якісним систематичним методом є метод Дельфі, згідно якому на першому етапі аналітики розробляють систему «змінних» для конкретного випадку, а потім залучають широке коло експертів, які визначають вагу кожної «змінної» по даній країні. Технологічний прогноз, заснований на методі Дельфі, – це спроба передбачити розвиток тієї чи іншої технології на тривалу перспективу (20-30 років). Розроблена вперше в 50-х роках RAND Corp., Техніка методу Дельфі була використана вперше для цілей національного та галузевого технологічного прогнозування Японією (з 1970 р. виконано вже 6 досліджень), а згодом, і в значній мірі за японським зразком, Німеччиною, Францією, Великобританією, Іспанією, Австрією, Південною Кореєю переважно протягом останнього десятиліття (можна говорити про бум цього методу в 90-ті роки).

Метод Дельфі полягає в оцінці технологій експертами, (їх число відрізнялося від 123 осіб в Іспанії, до 25 тисяч на першому етапі – у Південній Кореї) на основі пропонуванних схем, що включають кілька позицій, в тому числі рівень науково-дослідницької активності по даному напрямку, участь у створенні національного багатства, підвищення якості життя та конкурентоспроможності, очікувані терміни реалізації нових досягнень. Дво-чотириступінчаста процедура оцінки дозволяє експертам уточнити або переглянути свою точку зору з урахуванням думки колег і виробити в результаті узгоджену, дійсно колективну позицію по всьому колу поставлених питань, число яких на першому етапі, як правило, перевищує тисячу.

Прогнозування за методом Дельфі виявляється ефективним і в досягненні низки інших, принципово важливих для виявлення пріоритетів, результатів. Це пізнавальний ефект, навчання та розширення кругозору експертів – учасників опитування, картування компетенцій в окремих дисциплінах, технічних областях і країнах, вироблення консенсусу представників різних секторів науково-технічної сфери, і, що не менш важливо, стимулювання широкого обговорення науковою громадськістю тенденцій

науково-технологічного розвитку своєї країни та світу. Недоліком цього методу є надмірна суб'єктивність оцінок.

Р. Руммель і Д. Хінен обґрунтували необхідність комбінованого підходу, який дозволив би поєднати суб'єктивне сприйняття іноземного середовища з кількісним аналізом об'єктивних даних для формування загального сприйняття ризику країни. В даний час комбінований підхід до оцінки ризику країни використовує більшість аналітиків [3, с. 31].

Більшість методологій оцінки ризиків, або країнових рейтингів, що існують сьогодні, є, по суті, кредитними рейтингами і мають досить відносне відношення до оцінки політичних ризиків. Завдання більшості рейтингів – визначення кредитоспроможності й платоспроможності держав і компаній. Деякі з представлених методологій враховують певні політичні чинники, але, як правило, в загальному вигляді. Багато методологій, за винятком *International Country Risk Guide*, не враховують соціальні чинники, які можуть вплинути на політичний клімат у країні, тобто створити ризики. Однією з загальних слабкостей представлених рейтингів є брак уваги до факторів ризику, які можна охарактеризувати як екологічні. До них відносяться виснаження невідновлюваних і поновлюваних природних ресурсів, зміни клімату, природні лиха.

Поряд з експертними оцінками для дослідження внутрішньополітичної нестабільності як ключовий чинник політичного ризику застосовується економетричне моделювання. В основі економетричної моделі, розробленої професорами Сіракузького університету В. Коупліном та М. О'лірі є рівень множинної регресії. В цій моделі політична нестабільність розглядається як явище політичного життя певної країни, що характеризується широким застосуванням насильства проти уряду у вигляді змов, державних переворотів, громадянських воєн, міжнаціональних конфліктів і т. п. При цьому розрізняються нестабільність в правлячій верхівці, яка пов'язана з боротьбою за владу всередині правлячої верхівки, і соціальна нестабільність, що виникає в результаті активної діяльності опозиційних соціально-політичних сил [6, с. 45].

Для оцінки особистісного фактору при аналізі політичного ризику М. О'лірі і В. Коупліном була розроблена модель під назвою *Prince model*. Ця модель дозволяє кількісно розраховувати ймовірність прийняття урядом того чи іншого рішення. Прикладом екстенсивної вбудованої моделі є *Economic and Social Political system* розроблена фірмою *Dow Chemical* для своїх операцій в Латинській Америці. Використання даної моделі передбачає збір інформації по певній країні, відвідування цієї країни експертами, верифікацію інформації

за допомогою інтерв'ю з співробітниками фірми і місцевими лідерами, остаточний аналіз інформації групою експертів, складання сценаріїв можливого розвитку подій [6, с. 47].

Пізніше, відмовившись від економетричного моделювання, автори методики спостереження стали використовувати кількісні експертні оцінки, теоретичною основою якої стала поширена в політології теорія груп інтересів А Бентлі. У ній упор робиться на соціально-економічні фактори як на джерело політичного розвитку, на соціально-групове тлумачення суспільно політичного і державного життя досліджуваних регіонів.

Як вважає Геєць В. М., випадок України, в контексті загальноєвропейських у міжнародному науковому співтоваристві методів та моделей аналізу та оцінки політичних ризиків, має власну специфіку щодо якої можна сказати наступне.

По-перше, політична традиція, недосконалість демократичних інститутів і стохастичний характер процесів соціально-економічного розвитку зумовлюють значне зростання в Україні ролі особистих чинників, яким слід приділяти додаткову увагу при оцінці реально-го рівня політичних ризиків (із залученням найпростіших моделей, таких, як «PRINCE model»).

По-друге, суттєвим фактором невизначеності виступає відсутність національної системи моніторингу, аналізу та оцінки ризиків для безлічі різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на позиції України у міжнародних рейтингах. Відсутність такого інструментарію серед засобів державного управління переводить Україну в категорію об'єкта, а не суб'єкта процесу управління власними політичними ризиками.

По-третє, ряд невирішених конфліктів внутрішнього (наприклад, щодо стратегії суспільного розвитку) та зовнішнього (прикордонні конфлікти із Росією, Румунією тощо) має як прямий вплив на загальну політичну ситуацію, так і непрямий – на ситуації в інших країнах регіону, оскільки вирішення регіональних проблем вимагає від держави залучення додаткових ресурсів. Це, у свою чергу, призводить до зростання фіскально-бюджетних, соціальних, інвестиційних, процентних, валютних та інших ризиків.

По-четверте, недостатнє врахування регіональної специфіки, мабуть, можна вважати головним недоліком існуючих зарубіжних методик при їх екстраполяції на Україну. Для адекватного аналізу політичного ризику необхідно проведення детальних досліджень окремих регіонів та/або секторів економіки, облік питомої ваги кожного регіону (сектору), включення цих індикаторів у загальну схему оцінки ризику країни.

По-п'яте, з кінця 90-х і до сьогоднішнього дня питома вага політичних чинників за ступенем впливу на загальний рівень ризиків України, загалом, переважала вплив усіх інших. А отже ризики, що викликалися (і викликаються) поточними політичними процесами, залишаються вкрай високими, і можуть бути охарактеризовані як ризики перехідного періоду.

На думку вченого, з цих позицій, будь-які події у політичному житті країни можуть мати наслідком загальне зниження міжнародних рейтингів, і, як наслідок, погіршення фінансової ситуації та зростання проблем у економічній та соціальній сферах. З огляду на зазначені вище обставини, та враховуючи загальні умови посткризового розвитку глобальної фінансової системи у найближчі 5-10 років, поетапне створення державної системи моніторингу, систематизації, аналізу та оцінки ризиків країни може бути включене до переліку критичних завдань щодо реформування системи державного управління України [5, с. 256].

Загалом, можна сказати, що велика кількість різних підходів до аналізу політичного ризику свідчить про складності та багатогранності цієї проблеми. Кожен з цих підходів має певні переваги та недоліки. Вірогідно, оптимальний підхід має вбирати в себе кращі сторони відомих методів та давати змогу вимірювати ризики стосовно до специфічних умов різних регіонів.

Література:

1. Джус И. В. Политические риски: оценка, анализ и управление / И. В. Джус. – М. : ИМЭМО РАН, 2004. – 92 с.
2. Зонис М. Как уцелеть на минном поле политического риска? / М. Зонис, С. Уилкин // Управление рисками / под ред. Д. Пикфорда. – М. : ООО «Вершина», 2004. – 352 с.
3. Подколзина И. А. Проблемы дефиниции и оценки политического риска в зарубежных исследованиях / И. А. Подколзина // Вест. Московского ун-та. Серия 12 «Политические науки». – 1996. – № 5. – С. 19 – 33.
4. Пожалов А. А. Исследования политического риска: история зарождения, становления и развития / А. А. Пожалов // Вест. Московского ун-та. Серия 12 «Политические науки». – 2006. – № 3. – С. 43 – 57.
5. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів: монографія: у 2 ч. – Ч. 1 / за ред. В. М. Гейця, А. А. Мазараки. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 389 с.
6. O'Leary M. K. Introduction to Political Risk Analysis / M. K. O'Leary, W. D. Coplin. – N. Y.: Policy Studies Associates, 1983. – 55 p.